

Всеукраїнська наукова конференція

«Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень»

29 квітня 2025 року

М.Одеса

Міністерство освіти та науки України

**Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського**

**Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка**

**Відділ історії козацтва на півдні України
Науково-дослідного інституту козацтва при Інституті
історії України НАН
України**

Одеський національний морський університет

Одеський національний художній музей

ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ТРЕНДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2025

Рекомендовано до друку кафедрою історії України
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 11 від 18 червня 2025 р.

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 17 від 26 червня 2025 р.

Редакційна колегія:

К.і. н., доцент Сєкерська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*
Лаборант кафедри історії України Яковлєва Д. Є. (Одеса) –
відповідальний секретар

Д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава)

Д. і. н. Бруяко І. В. (Одеса)

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2025. 250 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції «**Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень**», яка відбулася **29 квітня 2025 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Рецензенти: д. і. н., професор Гончарук Т. Г.
д. і. н., професор Діанова Н. М.

Видано за редакцією авторів-здобувачів та наукових керівників

ІСТОРІЯ «ТИПОГРАФІЯ ЮХИМА ІВАНОВИЧА ФЕСЕНКА» <i>Засоба Катерина, Водько Владислав</i>	68
СТРУКТУРА ДОМОГОСПОДАРСТВ с. МАЧУХИ ЗА ГЕНЕРАЛЬНИМ ОПИСОМ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ 1766 р. <i>Кисляк Ростислав, Коваленко Оксана</i>	75
ГОРДІЙВСЬКИЙ МОГИЛЬНИК: АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ <i>Климович Владислав, Павленко Софія, Бруяко Ігор</i>	85
ІСТОРІЯ ПОЛТАВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ ПОЛТАВЩИНИ <i>Ковальчук Анна, Бабенко Людмила</i>	95
НЕОЯЗИЧНИЦТВО В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ ХХ– ПОЧАТОК ХХІ ст.) <i>Корнійчук Руслана, Діанова Наталія</i>	103
РОЛЬ ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ДРУКАРЕНЬ У РОЗВИТКУ ОСВІТИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ХVІ-ХVІІ СТ. <i>Коришунів Іван, Сєкерська Олена</i>	111
ЮРІЙ ЛИПА, МИХАЙЛО ВАСИЛЬЧЕНКО, ДМИТРО БУЗЬКО: ДОЛІ УЧАСНИКІВ ОДЕСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ГУРТКА <i>Кучеренко Світлана</i>	120
ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У США <i>Ліверук Валерія, Плаксивий Павло, Савченко Вітор</i>	128
АРХЕОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕЧЕРИ ІЛЛІНКА <i>Лукинюк Максим, Сєкерська Олена</i>	135
ФРАНЦУЗЬКА ГРОМАДА В ОДЕСІ У ДОРЕФОРМЕННИЙ ПЕРІОД <i>Малога Олексій, Діанова Наталія</i>	143
ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ В ОДЕСІ: ПОШУК НОВИХ РЕАЛІЙ 1925-1929 РР. <i>Матієнко Олена, Савченко Віктор</i>	152

Лукинюк Максим, здобувач першого
рівня вищої освіти спеціальності 014
Середня освіта (Історія)

Сєкерська Олена, к.і.н., завідувач
кафедри історії України
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д.
Ушинського»

м. Одеса

УДК 903.2 (477.74)

АРХЕОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕЧЕРИ ІЛЛІНКА

Анотація. Темою статті є Ведмежа печера в селі Іллінка - єдина печерна пам'ятка доби палеоліту на терені сучасної Одещини, в якій знайдено близько 30000 фрагментів кісток печерного ведмеда, безліч кісток інших викопних тварин та кам'яні вироби різних періодів, переважно мустьєрські. Розглянуто інвентар печери, історію дослідження та її значення.

Ключові слова: палеоліт, епоха Мустьє, печерний ведмідь, знаряддя праці, карстова печера.

Об'єктом дослідження є печера Іллінка та матеріали написані по ній, різні гіпотези щодо її походження, труднощі вивчення та її контекст в історії палеоліту Північного Причорномор'я.

Мета статті полягає в актуалізації питання дослідження Іллінської печери та її околиць, визначення перспективи подальших археологічних досліджень та туристичного краєзнавства регіону.

Історія вивчення печери Іллінки розпочинається в 1938 р., коли палеонтолог Т. Г. Грицай, що обстежував катакомби та карстові печери по всій Одещині, знайшов в печері кістки викопних тварин [1, с. 91]. Академією наук Української РСР було

організовано палеонтологічну експедицію під керівництвом Д. К. Третьякова для дослідження цієї знахідки, начальником експедиції став сам Грицай. В 1941 до дослідження долучився А. В. Добровольський, але експедиція звернулась через другу світову війну. Надалі вона проходила упродовж 1944-1946 рр. Загалом до дослідження доклали руки такі вчені як А. Д. Рошін, І. Г. Підоплічко, П. Й. Борисковський, С. М. Бібіков, В. І. Зубарева, П. П. Ефименко [2, с. 183]. С. М. Замятнін вивчив колекцію крем'яних виробів знайдених упродовж розкопок. Загалом печера Іллінка та її інвентар стали причиною активних дискусій та досліджень впродовж багатьох років після її відкриття і деякі питання лишаються без відповідей і досі.

Печера знаходиться в Ведмежій балці. Сама балка названа так місцевими жителями, в часи ж коли печеру лише досліджували, то її називали “Балкою з трьома вербами” [3, с. 69]. Вона знаходиться на північній околиці села Іллінка і впадає в правий берег Куяльницького лиману. Печера ж локалізувалась на верхній частині її правого схилу у товщі понтичного вапняку та мала карстове походження. Її довжина сягала 21 метр упродовж схилу, ширина вглибину – близько 17 метрів, а висота 2 метри, також в ній було два входи [4, с. 153].

Нажаль, загальний план печери зберігся лише в щоденнику А. В. Добровольського, але він є доволі неточним, виконаний без масштабу і не передає багатьох деталей через те, що був зроблений до завершення розкопок.

На час відкриття печери Т. Г. Грицаєм її склепіння було вже частково обвалене, що із часом посилювалось. Сама печера складалася із зали з двома входами та двох карманів, що показано на схемах зі щоденника А. В. Добровольського. Печера була майже повністю заповнена суглинкуватим ґрунтом, чорноземом, уламками вапняку, дрібною щебінкою, яка утворилась внаслідок лущення плитняка стелі та невеликими уламками сталагмітів. Через щілини в стелі в печеру просочувалась вода. Вся печера була заповнена доволі великою кількістю кісток викопних тварин та їх фрагментів, південна, глибинна її частина, в більшій мірі, а північна – в меншій, а також великою кількістю

різноманітних знарядь праці на різних горизонтах заповнення [4, с. 154].

Вже на першому етапі дослідження печери, у 1938 р., було знайдено велику кількість кісток та три кремені, один з яких (вкладиш молотильної дошки), був знайдений вище горизонту залягання кісток і належав до більш пізнього періоду. В 1939-1940 рр. розкопки під начальством Т. Г. Грицяя продовжились та загалом принесли близько 10000 фрагментів кісток та 38 кам'яних виробів. Усі кам'яні вироби, знайдені наступного року, були передані до Інституту історії матеріальної культури та до 1950 р. досліджені і опубліковані А. Д. Роціним. Серед них 39 крем'яних, 4 кварцитових та близько 20 кістяних предметів, частину з яких сам Роцін вважав обробленими давньою людиною. [3, с. 68].

Надалі ж, в 1941 р., розкопками керував А. В. Добровольський. Тоді був досліджений правий карман печери загальною площею 4.5 квадратних метрів та кубатурою ґрунту 7.5 кубічних метрів. У суглинковому заповненні було знайдено 836 кісток викопних тварин, що вказує на його велику насиченість кістковими рештками. Про характер знахідок А. В. Добровольський писав: «Деякі кістки були окатані водою, на деяких були сліди зубів хижаків, але жодної кістки, на якій можна було б побачити сліди обробки їх людиною, не було знайдено. Між тим трубчасті кістки викопних тварин були розбиті, кістковий матеріал являв собою тільки розрізнені кістки і жодного разу не було знайдено не тільки цілого кістяка тварини, а навіть його частини. У товщі ґрунту поруч з кістками було знайдено і десять щелеп. Отже, ці факти дають підставу припускати, що цю печеру оселявала давня людина» [4, с. 153]. Залишились також і дані стратиграфії, записані Добровольським, в яких описано шар потужністю 1.75 метрів. І. В. Сапожніков відмічав що знахідки, які отримані в ході цієї експедиції, були втрачені в ході другої Світової війни [2, с. 183].

У 1944 р. роботи були відновлені Т. Г. Грицаєм та продовжені в наступному році. Від цих досліджень практично нічого не залишилося, вірогідно, знахідки були повністю втрачені, але вже в 1946 р. була створена спеціальна експедиція ІА АН УРСР

під керівництвом І. Г. Підоплічка. В результаті її роботи був досліджений лівий карман печери. Було виїнято близько 10 квадратних метрів її заповнення. В ході розкопок знайшли переважно кістки ведмеда та інших викопних тварин та декілька нових кременів при пересіюванні відвалів розкопок минулих літ. Ці дослідження не дали нічого кардинально нового та теж лишили після себе небагато свідчень, набагато менше, ніж хотілось для повноцінного вивчення цієї унікальної пам'ятки.

Печера названа «Ведмежою» через її схожість з іншими європейськими печерами, де найбільша кількість кісткових решток тварин належить саме печерному ведмедю, а саме – в Іллінці знайдено 29336 кісток, що належать 374 особинам *Ursus spelaeus*. Також в ній було знайдені нечисленні рештки печерної гієни, коня, бізона, сайгака, оленя, вовка, лисиці, лисиці корсака, борсука, печерного лева, пискухи степової, дикобраза, сліпця понтичного, хом'яка та носорога Підоплічка. Ці знахідки можуть багато розповісти про фауну в регіоні на той час та про певну сухість клімату. Знахідки за своєю різноманітністю також подібні до залишок тварин на інших пізньопалеолітичних пам'ятках [5, с. 31].

Щодо ж кам'яних виробів знайдених в печері, то І. В. Сапожніков та С. Н. Замятін розділяють їх на три комплекси: давній, що складається з 3 кварцитових та 35 крем'яних екземплярів, які походять з різних, але близьких розкопаних в печері горизонтів. Більшість археологів датують їх мустьєрським періодом. Деякі ж, наприклад, П. П. Ефіменко, допускають домустьєрський час. Замятін, досліджуючи кам'яний інвентар печери відніс його до розвиненого мустьє. Пізній комплекс містить 2 кременя та розколоту кварцову гальку. Третій комплекс – сучасний, складається з двох вкладишів молотильної дошки, які могли потрапити до печери випадково [2, с. 184].

Датування печери та її інвентарю доволі складне через невелику кількість та невиразність кам'яних знахідок, проте їх специфіка залягання та схожість з подібними мустьєрськими комплексами Європи вказують на епоху Мустьє – пізній палеоліт. І. В. Сапожніков та Г. В. Сапожнікова продатували печеру Іллінку раннім періодом пізнього палеоліту. [2, с. 185].

Цікавими є згадки А. В. Добровольського про щелепу ведмедя, яка стояла на чотирьох плитках вапняку зубами догори і була вперта в звід печери та обкладеного камінням ведмежого черепу, які на його думку, не могли природньо опинитись в такому положенні [4, с. 153]. Якщо це так, це може вказувати про релігійні та культові атрибути давніх людей мустьєрської доби, проте ніяких інших підтверджень існуванню таких конструкцій немає. Через завал печери ніяк не можна відновити вихідне розташування кісток.

Причиною найгарячіших наукових суперечок певне стали умови потрапляння до печери кісток тварин та знарядь праці. Різні вчені пропонували різноманітні версії, а неоднозначний та складний процес дослідження лише ускладнив ситуацію. Пропонувались версії карстової пастки з випадковим потраплянням туди знарядь праці, лігвища печерних ведмедів, стоянки давніх людей, сезонного сховища мисливців. Проте найвірогіднішою інтерпретацією Іллінської печери є віднесення її до мисливських таборів багатократного використання, в якому в деякі періоди могли мати своє лігвище печерні ведмеді, а в інший час там облаштовували свою стоянку мисливці, розбираючи туші та іноді виготовляючи необхідні інструменти [2, с. 185].

Печера Іллінка – по-справжньому унікальне для Північного Причорномор'я явище, єдина печерна пам'ятка доби Муст'є на теренах сучасної Одещини, але через велику кількість труднощів, пов'язаних з її дослідженням, унікальний матеріал та інформація були втрачені. Через недосконалі розкопки та недостатню фіксацію планіграфічних та стратиграфічних даних, втрату здобутих артефактів упродовж Другої світової та завал самої печери в ході сільськогосподарської діяльності, зникла назавжди велика кількість цікавих та корисних даних щодо історії палеоліту Північного Причорномор'я. Дослідники для археологічних та історичних реконструкцій вимушені користуватись наявними даними, які не є досконалими за станом сучасної археології.

На сьогоднішній день печера Іллінка ніяк не охороняється, сильно обвалилась та заповнена сміттям – навколо неї сформувалось стихійне сміттєзвалище. Зовнішній об'єм печери не

відповідає вказаному у працях дослідників минулого, через її руйнування. Вапняк зі стелі відлущується та осипається, а в її північній частині знаходяться великі завали землею, що проникла через злами у стелі. Трохи вище по схилу, над самою печерою знаходиться земляна дорога, і за свідченнями місцевих, велика кількість обвалів у печері були спричинені рухом по тій дорозі важкої сільськогосподарської техніки.

Попри це сільський краєзнавчий музей часто проводить екскурсії до самої печери та до балки, що відрізняється мальовничими краєвидами.

Вже за часів експедиції Підоплічка печера була доволі сильно вичерпана, і подальші її розкопки навряд чи принесуть корисний результат, особливо озираючись на її стан та критичну аварійність. Околиці ж, на мою думку, становлять чималий інтерес через можливість знаходження у них інших карстових утворень та порожнин. Часто зустрічаються виходи каменю, маленькі балки та розмиви ґрунту. Під час дослідження схилу балки в 200 метрах від печери мною були знайдені 4 скам'янілі кісткові фрагменти, один оброблений кремінець та чимало розбитого вапняку з слідами утворення сталагмітів.

Таким чином, варто підкреслити унікальність печери Іллінки як доісторичної пам'ятки, що дала багато даних про історію регіону, фауни, клімату, господарську діяльність, матеріальну та духовну культуру давніх людей. Історія дослідження печери ускладнена багатьма факторами, але попри це вона лишається цікавою та корисною для пізнання минулого півдня України. Місцевість навколо печери же має чималі перспективи до подальших досліджень, археологічного краєзнавства та розвитку краєзнавчого туризму.

Список використаних джерел

1. Грицай Т. Г. Работы Одесской палеонтологической экспедиции Академии наук УССР . Т. Г. Природа. 1939. – № 3. С. 90–91.
2. Сапожников И. В. Новое о пещере Ильинка. Четвертичный период, палеонтология и археология: XXVIII Международн. геол. конгресс. Кишинев: Штиинца, 1989. С. 179–187.

3. Рошін А. Д. Нові місця знаходження кісток печерного ведмедя з залишками палеоліту . А. Д. Рошін. Вісті АН УРСР. № 9-10. Київ, 1939. С. 68–71.
4. Добровольський О. В. Печера коло с. Іллінки Одеської області. *Археологія*. 1950. Т. 4. С. 152–155.
5. Рідуш Б.Т. «Ведмежі печери» на півдні Східної Європи. *Спелеологія і карстологія*. № 12. 2014. С. 26–41.
6. Підоплічко І. Г. Розкопки палеолітичної стоянки Іллінка І в 1946 р. Археологічні Памятки УРСР. Київ, 1949. Т. 2. С. 323–325.
7. Пиструил И.В. О кремневом инвентаре стоянки Ильинка. Стародавнє Причорномор'я. 2016. Вип. ХІ. С.433-438.
8. Замятнин С.Н. О характере культурных слоев в пещере у с.Ильинки, Одесской области. *Археологія*. 1950. Т. IV. С. 143–151.
9. Грицай Т. Г. Ископаемые млекопитающие в карстовых пещерах Одессы . Т. Г. Грицай . Природа. 1958. № 6. С. 107.

Lukyniuk Maksym, a first-level of higher education student, majoring in 014 Secondary Education (History)

Siekerska Olena, Candidate of Historical Sciences, Head of the Department of History of Ukraine

South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky

Odesa

THE ARCHEOLOGICAL SIGNIFICANCE AND HISTORY OF THE ILLINKA CAVE RESEARCH

Abstract. *The article deals with the Bear Cave in the village of Illinka, the only Paleolithic cave monument in the territory of the modern Odesa region, where about 30,000 fragments of cave bear*

bones, many bones of other fossil animals and stone products of different periods, mainly Mousterian, were found. The inventory of the cave, the history of the research and its significance are considered.

Key words: *Paleolithic, Mustier era, cave bear, tools, karst cave.*

Електронне наукове видання

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2025. 250 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції **«Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень»**, яка відбулася **29 квітня 2025 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Матеріали подано в авторській редакції

Макетування: Яковлєва Д. Є.

Дизайн обкладинки: Засоба К. І.